

EL PROJECTE «CORPUS DELS TROBADORS», DE LA UNIÓ ACADÈMICA INTERNACIONAL, GESTIONAT PER L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Vicenç BELTRAN PEPIÓ
Università La Sapienza di Roma
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO
Universitat Jaume I
Institut d'Estudis Catalans

ELS INICIS I ELS FONAMENTS DEL PROJECTE

És suficientment coneguda la relació profunda que el projecte «Corpus dels Trobadors» ha mantingut amb l'Institut d'Estudis Catalans. De fet, el senyor Aramon i Serra, secretari perpetu d'aquesta institució, inicià el projecte, que aconseguiria grans fites durant el llarg període de direcció del professor Aurelio Roncaglia i l'empara permanent de la Unió Acadèmica Internacional (UAI), que l'acollí com a propi des del primer moment. Tampoc no podem oblidar que alguns dels membres més destacats de l'erudició catalana redactaren i han redactat pàgines belles i importants sobre els trobadors i sobre la seva projecció en la lírica catalana medieval i posttrobadoresca. Potser es tracta d'una qüestió de simple justícia recordar, en nom de tots ells, les grans figures de Manuel Milà i Fontanals, amb el seu *De los trovadores en España*, o el de Jaume Massó Torrents, amb «La cançó provençal a la literatura catalana», sense oblidar *Los trovadores* de Martí de Riquer o la *Lírica trobadoresca del segle xv* de Pere Bohigas.

Per això mateix, per la tradició d'estudis a casa nostra i per l'impuls inicial fonamental d'Aramon, davant els problemes d'organització que en els darrers anys patia el «Corpus dels Trobadors», la Unió Acadèmica Internacional encarregà a l'IEC la continuació del projecte i la formació d'un comitè que el gestionés, apel·lant d'aquesta manera a les vinculacions històriques i acadèmiques entre ambdues entitats. Després d'uns mesos de converses i de contactes previs, aquest comitè de gestió fou constituït a les darreries del 2007 i actualment està format pels professors Antoni Riera, Josep Guitart, Isabel de Ri-

quer, Albert Hauf i Germà Colón, i els directors-coordinadors Vicenç Beltran Pepió i Tomàs Martínez Romero. Amb aquesta composició, es volia aconseguir la necessària presència de filòlegs estrictes, medievalistes i historiadors de la literatura, juntament amb representants de l'Institut a la UAI.

Evidentment, el comitè assumia i partia d'una feina ja feta i d'un passat modèlic, representat per Roncaglia i la romanística italiana i europea. L'objectiu fundacional del «Corpus» era, ara fa cinquanta anys, oferir una edició fiable del conjunt de la producció trobadoresca. Per aconseguir-ho, hom considerà prioritària aleshores l'edició de cadascun dels trobadors i l'anàlisi dels autors i de les composicions. Es tracta d'un desideratum al qual, per bé que s'hi ha avançat molt i molt, encara no s'hi ha arribat, per la qual cosa hi convé perseverar. Sense renunciar, doncs, als seus fonaments, el comitè ha proposat també altres possibles punts d'interès i tasques futures, entre les quals l'inici d'un pla d'edició i estudi dels trobadors catalans, en què s'incloguin naturalment temes relacionats amb els àmbits socials, polítics, literaris, lingüístics de la lírica trobadoresca a Catalunya i la transmissió de la cultura trobadoresca a través dels cançoners copiats a Catalunya. En aquest sentit, i ultra les manifestacions literàries vinculades al consistori tolosà, és la tradició catalana la que manté fins al començament del segle xv pervivències d'aquesta lírica, visibles perfectament en el cançoner Vega-Aguiló, per exemple.

A més d'aquesta nova línia, el comitè ha optat també per obrir les portes a altres vies d'apropament a la cultura i al món dels trobadors, d'acord amb noves metodologies de treball i amb l'interès actual per altres enfocaments i àmbits d'estudi. No es podia perdre tampoc l'oportunitat de donar-hi entrada a medievalistes i a historiadors de les literatures europees d'aquella època, atès que la cultura trobadoresca es considera un dels elements identitaris històrics del tarannà europeu. Les anàlisis comparatives rigoroses aportaran, sens dubte, nous punts de reflexió.

Comptat i debatut, en aquesta nova etapa sota la responsabilitat de l'IEC i els suport incondicional de la Secció Històrico-Arqueològica, el projecte «Corpus dels Trobadors» vol seguir exercint el paper rellevant que ha tingut durant dècades en la publicació d'edicions, estudis i repertoris, tot conservant el nivell dels anys precedents però també obrint el camp de treball a altres àrees i temes. En conseqüència, hi deuen tenir —i hi tindran— presència qüestions com ara la relació dels trobadors amb altres espais de la literatura occitana i de la cultura medieval; o la pervivència de formes i motius en la tradició posterior, la qual cosa significa, al capdavant, l'anàlisi de l'empremta trobadoresca sobre la tradició cultural europea. En aquesta direcció, no es podia ignorar la gran tradició literària occitana a Catalunya i les relacions polítiques, socials i culturals que mantingueren els dos territoris.

Amb tot, tant l'objectiu fundacional del projecte, com aquests nous complementaris a què aspira, són impossibles d'aconseguir en l'actualitat sense la participació de la comunitat científica internacional. Per això mateix, el projecte no pretén anullar cap iniciativa anterior, present o futura, sinó servir de referència i de pont de comunicació dels diversos grups de treball, per tal d'optimitzar els esforços de tots. En el segle XXI, amb els mitjans i les eines electròniques al nostre abast, resultaria absurd cercar competències i hostilitats.

Sintetitzant molt, el comitè de gestió del «Corpus dels Trobadors» pretén actuar bàsicament en tres camps de treball:

1. Servir de punt de trobada dels estudis i dels projectes relacionats amb les matèries objecte del projecte; incentivar iniciatives i aixoplugar grups d'investigació o investigadors; dinamitzar l'edició i la recerca sobre els trobadors catalans i la pervivència trobadoresca (l'estudi dels cançoners i de la transmissió poètica), segons els mètodes clàssics o els més innovadors; actuar d'intermediari entre els grups d'investigació internacionals, l'IEC i la UAL.

2. Proposar i promocionar la publicació dels resultats de les recerques pròpies i d'altres investigadors en la col·lecció impulsada pel projecte o en altres editorials. Una premissa bàsica i inqüestionable del projecte és l'acceptació de treballs de procedència externa i la col·laboració amb altres equips de recerca.

3. Crear un espai web capaç d'incloure totes aquelles edicions encara vigents o útils i aquelles que es poden realitzar en el futur, amb el benentès que això sols serà possible amb l'obtenció dels permisos corresponents i amb la revisió prèvia de la llista de trobadors i de l'existència d'edicions realment crítiques. A més, s'hi inclouran treballs de referència, en vista a oferir, en el mateix espai web, una «Bibliografia Electrònica de Referència». L'objectiu és absolutament clar: oferir a la comunitat científica en particular i als lectors interessats en general tots els materials possibles per a la lectura i per a la investigació dels i sobre els trobadors.

A fi de comptar amb el consens adequat i el suport científic extern, el comitè de gestió del «Corpus dels Trobadors» va invitar una vintena d'investigadors internacionalment reconeguts per a formar part d'un equip d'assessors que discutís i emetés informes imparcials sobre les propostes del comitè i que l'aconsellés en tots aquells aspectes imprescindibles per a dur a terme les línies d'actuació apuntades i altres de possibles.

LES REALITATS DEL PROJECTE: EL LLOC WEB

En el procés de configuració d'una filologia científica, la Filologia Occitana ha estat capdavantera entre totes les disciplines romàniques; només la Filologia Llatina tingué una maduració més precoç. L'etapa erudita es pot considerar closa amb la publicació de *Choix des poésies originales des troubadours* de François Raynouard entre 1816 i 1821; l'etapa científica naix amb *Die Poesie der Troubadours* de Friedrich Diez, el 1883. Aquests fets encoratjadors i senzills, però, impliquen per als estudiosos conseqüències difícils de superar.

Un dels problemes fonamentals és la dispersió i amplitud de la bibliografia útil; des de l'aparició dels primers estudis i de les primeres edicions crítiques, la sofisticació del mètode, la creació d'un estàndard modern, acurat i precís, i el rigor en l'anàlisi dels problemes ecdòtics, històrics i literaris produïren un fenomen força original en l'àmbit de les llengües romàniques: la bibliografia útil està formada, majoritàriament, per les edicions, i bona part de les produïdes des del segle XIX encara són vigents. D'altra banda,

des dels seus orígens, aquests estudis ocuparen les escoles filològiques més prestigioses i productives de França, Alemanya, Itàlia, Catalunya i els països anglosaxons, sense deixar de banda altres països de vegades ben allunyats. El resultat és la raresa de les biblioteques ben equipades i la dificultat de treballar-hi en centres de recerca sense una forta tradició.

Per això, en fer-nos càrrec del projecte «Corpus des Troubadours», se'ns presentà la necessitat de construir una eina que ajudés a superar aquestes dificultats i la tècnica, avui en dia, ho permet mitjançant Internet. No ens vam proposar la construcció d'un promptuari, un recurs d'emergència d'on treure ocasionalment un text que ens pogués mancar per a una consulta ràpida, sinó una autèntica biblioteca electrònica completa; i aquest és el buit que pretenem omplir. Molt sintèticament, al web anomenat «Corpus des Troubadours» (<http://troubadors/iec.cat>), hi penjarem progressivament totes les edicions crítiques de les quals ens arribin els drets corresponents, tant d'obres líriques com narratives, i també els manuscrits dels quals puguem disposar; a més vincularem cada text amb la pàgina dels manuscrits que el contenen. Més endavant esperem obrir-lo a tipologies diverses, fins a compilar totes les eines que puguin resultar útils a la investigació filològica i literària sobre els trobadors.

La pàgina d'accés dona informació molt sintètica sobre el projecte i ens presenta els menús de treball, amb cinc entrades: «El projecte», «Cerques», «Autors i poemes», «Llengua» i «Enllaços». A través de la darrera opció es pot fer servir el web en cadascuna de les llengües més sovintejades pels estudiosos: francès, anglès, alemany, castellà, català i occità. La llengua per defecte és el català.

Elegant «El projecte», hi trobem tota la informació útil sobre el nostre treball. Les «Institucions patrocinadores» (Institut d'Estudis Catalans i Union Académique Internationale), el comitè de gestió i els seus col·laboradors («L'equip»), les «Entitats col·laboradores» (biblioteques, editorials, institucions que ens han donat finançament o suport), els «Enllaços» amb altres webs d'interès i les adreces de «Contacte» amb els responsables directes de la gestió dels diversos components del projecte.

En aquest lloc interessa especialment l'apartat «Publicacions», ja que és on informem de l'altre vessant públic del projecte: la recerca i les edicions. En col·laboració amb les Edizioni del Galluzzo hem començat a publicar la col·lecció «Corpus des Troubadours» amb dues sèries, una dedicada a les edicions, l'altra, als estudis. Les primeres publicacions, encara molt recents, han estat l'edició de Simone Ventura *Cultura enciclopèdica nell'Occitania dei trovatori: il libro xv dell'«Elucidari de totas res naturals»*. Edizione critica, traduzione e commento, dins la col·lecció «Études», i l'estudi de Vicenç Beltran, *La creación de una lengua poética: los trovadores entre oralidad y escritura*, Alessandria, Edizioni dell'Orso, sortits al llarg de l'any 2010. Està en procés d'edició l'estudi de Magdalena León, *El cançonier C*, i entraran en premsa en aquest mateix any el treball de Meritxell Simó, *Jaume Massó i Torrents: La canço provençal en la literatura catalana cent anys després* i Maurizio Perugi, *Le poesie di Arnaut Daniel*. Nuova edizione critica, tots ells publicats per les Edizioni del Galluzzo. Tenim encara dos llibres més en preparació: Dario Mantovani, *Le poesie del Monge de Montaudon*. Edizione critica i Stefano Resconi, *Il canzoniere occitano U. Fonti, canone, analisi linguistica*, que sortiran en la mateixa editorial. Les Edizioni del Galluzzo, a més d'una edició pro-

fessional i molt acurada, ens ofereixen una distribució òptima en l'àmbit de la romanística i del medievalisme en general.

Com hom pot veure, ens interessen també les manifestacions no poètiques i les no literàries de la cultura trobadoresca. Tret d'algunes excepcions molt significatives, des dels orígens, els estudiosos s'han centrat prioritàriament en la lírica i la narrativa cortesa; tot i que en els darrers anys s'ha incrementat l'interès per l'èpica i cada vegada són més interessants les aportacions a la història d'Occitània (també entre els estudiosos dels trobadors), els altres sectors han romàs sempre força marginats. És per això que hem començat la sèrie «Études» amb una publicació d'argument enciclopèdic. Els estudis sobre cultura i mentalitat medievals han sofert un canvi profund durant les darreres dècades, i ens sembla essencial aprofundir en aquests problemes des de la perspectiva de la Filologia i de la Història de la Literatura i la Cultura.

Tornem ara a l'estructura del web. És sens dubte «Autors i poemes» el sector que ens dona entrada al cor de la base de dades; el que apareix és una llista de les edicions disponibles, identificades mitjançant el codi Pillet-Carstens, el nom del trobador, el primer vers i el nom de l'editor. Quan hi ha més d'una edició, el primer vers apareix sota la forma que tingui en l'edició corresponent. La forma estàndard del nom dels trobadors és la que dona Martí de Riquer a la seva antologia *Los trovadores*; exceptuem els autors catalans, que allí apareixen catalanitzats. En aquest cas, hem acollit la forma de la *Bibliografia Elettronica dei Trovatori* de Stefano Asperti, que s'ajusta a l'ortografia dels codis d'origen occità.

Pitjant l'incipit escollit i l'edició seleccionada, accedim al text crític; el menú adjunt dona entrada als diversos elements complementaris, que s'han d'entendre sempre com a integrants de l'edició crítica reproduïda. La «Bibliografia», per exemple, és la que dona l'edició consultada per al poema editat; l'única modificació ha estat el desenvolupament de les referències abreujades. Si l'usuari desitja contrastar-la amb una font complementària, trobarà allí mateix la connexió amb la *Bibliografia Elettronica dei Trovatori*; cal dir que el nostre projecte no es proposa duplicar treball ja fet: si la informació que jutgem necessària ja existeix, només oferirem la connexió amb la font original disponible, naturalment amb el permís del seu titular.

El menú «Testimonis» obre la llista dels manuscrits que contenen el poema i la indicació dels folis, sempre segons l'edició que hem seleccionat. Quan hem hagut de digitalitzar un text imprès, i a fi d'estalviar errades, sovint hem optat per reproduir-lo com a document PDF; quan hem obtingut una versió fiable en format text, sigui perquè l'editor ens l'ha facilitada en aquest format, sigui perquè ha fet una correcció de proves acurada i expressament autoritzada, surt com a text. En qualsevol cas, en fer les cerques previstes al programa, la màquina inclourà també les variants de l'aparat crític. Les sigles dels manuscrits per als quals disposem d'imatges van marcats en vermell; clicant a sobre, s'obté la reproducció del foli del manuscrit on surt aquest poema.

La resta dels camps reproduceix també fidelment la informació de l'edició escollida: «Presentació» conté el text que habitualment introdueix cada poema. Si es tracta d'una composició publicada en un article, és ací on caldrà buscar el text complet de l'estudi; la resta es distribuirà en els camps corresponents. Els camps «Aparat crític» i «Notes» són reproduïts de l'edició, com també «Traduccions»; en aquest cas, clicant obrim una llista

on surten la traducció o les traduccions amb indicació de la llengua de destinació, que es podrà seleccionar si disposem de més d'una versió.

El camp «Imatges» és una aportació del projecte. A mesura que anem incorporant la reproducció fotogràfica dels manuscrits, vinculem cada pàgina als poemes que conté. Hem obtingut el permís de reproducció per a tots els manuscrits de la Bibliothèque National de France, els de la Biblioteca Medica Laurenziana de Florència, i estem negociant amb altres biblioteques; el procés està condicionat a l'obtenció dels permisos i la disponibilitat d'imatges de qualitat. Les possibilitats que ofereix la tècnica digital ens autoritza avui a oferir als investigadors el complement ideal d'una edició crítica: la reproducció fidel dels manuscrits. La creació d'un hipertext trobadoresc ens ha semblat un objectiu força interessant i el nostre equip s'ocupa de localitzar les imatges i de vincular-les als textos.

En obrir el menú «Imatges», obtenim una llista dels manuscrits disponibles per a aquest poema, identificats mitjançant la sigla; es poden obrir tots simultàniament en finestres paral·leles, o per separat; com ja hem dit, es pot arribar al mateix resultat a partir de les sigles del camp «Testimonis». Com que tots els components d'aquest menú (aparat, testimonis, traduccions, bibliografia, imatges, notes) permeten la disposició en finestres simultànies, l'usuari podrà seleccionar els elements i collacionar-los directament en pantalla.

L'edició conté un altre bloc de menús amb una funcionalitat diferent: «Estudi introductori», «Bibliografia general», «Vocabulari» i «Rimari». Es tracta dels components d'una edició crítica que hem de considerar propis del conjunt de l'edició i que no pertanyen, per tant, a la presentació d'un poema concret. En tots els casos, aquests elements són reproduïts íntegrament, amb tots els seus components originals en la versió impresa, i són consultables a través de la utilitat de «Cerques». Aquests camps es fan servir únicament quan l'edició reproduïda conté més d'un poema; en cas contrari, tots els elements aniran en els camps corresponents de l'edició.

Hem d'insistir en el fet que nosaltres ens limitem a reproduir les edicions preparades pels investigadors que han confiat en nosaltres, o reproduïm les edicions fetes pels especialistes que ja no ens poden donar la seva conformitat. Naturalment, en el cas d'investigadors en actiu, són ells qui han de decidir si l'edició es pot reproduir com fou publicada en el seu moment, si cal fer petites esmenes o si desitgen fer-ne una revisió o una nova edició. Nosaltres preparem una versió en format word i ells mateixos decideixen el tipus de treball per fer; el text que oferim, en aquests casos, duu sempre el vistiplau de l'autor i el tipus d'intervenció o d'edició que oferim s'indica a la fitxa bibliogràfica que encapçala cada poema.

L'última opció del menú és la possibilitat de fer «Cerques». Obrint-lo hi ha dues opcions principals: la primera, «Buscar pertot arreu», és la més potent, perquè permet explorar el contingut de tots els camps de la base de dades, inclòs per exemple l'aparat crític. Les opcions específiques permeten buscar en un camp determinat: text, codi, autor, editor, any, gènere; són útils per a trobar un fragment de text en l'edició, o per a fer llistats per poemes, per autors, per editors, etc. Des del punt de vista de les possibilitats informàtiques, la utilitat de cerques és la més útil, però és també on ens caldrà encara treballar a fons. En aquest moment, la possibilitat de localització textual permet identificar els poemes que contenen qualsevol seqüència de lletres, amb espais interposats o

sense ells; això vol dir que podem buscar part d'una paraula (l'arrel d'un verb, per exemple), una expressió més extensa o una seqüència alfabètica qualsevol i ens dirà a quins poemes l'ha trobada. El pas següent haurà de ser programar la màquina a fi que doni només el vers o versos on aquesta expressió apareix, i que no ens obligui a llegir els textos complets; de tota manera, com que ja hi ha dues concordances completes de la lírica occitana, no ens ha semblat que sigui un objectiu prioritari.

Com ja ha estat dit, el projecte «Corpus des Troubadours» fou concebut amb la intenció de donar una edició de referència, completa i fiable, de tota la producció trobadoresca, amb una traducció moderna, destinada al públic culte en general i també als estudiosos. En el seu moment, semblava que l'estat d'una part de les edicions, ja molt antigues i necessitades d'una revisió, no permetia l'abast d'aquest objectiu, massa ambició, i es decidí reorientar-lo cap a la producció d'edicions noves i més rigoroses amb el complement d'estudis bàsics sobre el camp. La introducció de les actuals eines informàtiques permet reprendre aquell vell objectiu i enquadrar-lo en un marc més ambiciós: posar a internet totes les edicions disponibles i útils és factible i profitós i dona una base de dades completa i versàtil. D'aquesta base de dades podrem seleccionar els elements necessaris per a la construcció posterior d'una versió més senzilla, destinada a un públic ampli, amb les edicions i traduccions més acurades.

Mentrestant, la vitalitat dels estudis trobadorescos ens permet suposar un creixement ràpid de les nostres disponibilitats. Per la nostra part, el comitè de gestió potenciarà i aprofundirà les recerques bàsiques i facilitarà la publicació dels treballs que ho mereixen. Ens ha semblat irrenunciable, però, d'incloure en la continuació del «Corpus des Troubadours» un servei com el que ara s'ofereix als estudiosos.